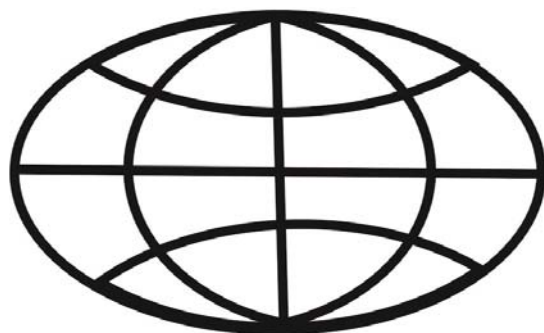

№2, 2020. (Випуск 49)
ISSN 2311-3383

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Серія: Географія

ББК 26.8

Н 34

Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль: СМП "Тайп". – №2 (випуск 49). – 2020. – 246 с.

ISSN 2311-3383 (print) ISSN 2519-4577 (online)

DOI <https://doi.org/10.25128/2519-4577>

Адреса видавця: 46027, Україна, м.Тернопіль, вул. М.Кривоноса 2, каб. 130. Веб-сайт: <http://nzg.tnpu.edu.ua/>

Засновано у листопаді 1997 року. Виходить 2 рази на рік.

Друкується за рішенням Вченої Ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Андрейчук В'ячеслав – д.геог.н., професор, Державна вища школа імені Папи Іоанна Павла II в Білій Підляській (Польща).

Брич В.Я. – д.екон.н., професор, Тернопільський національний економічний університет.

Заставецька Л.Б. – д.геог.н., професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Кавецький Ігор – д.геог.н., професор, Щецинський університет (Польща).

Ковальчук І.П. – д.геог.н., професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Кшеминь Казімеж – д.геог.н., професор, Ягелонський університет (Польща).

Максименко Н.В. - д.геог.н., доцент, Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна.

Петлін В.М. – д.геог.н., професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Позняк С.П. – д.геог.н., професор, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Рудько Г.І. – д.геог.н., д.техн.н., д.геол.-мін.н, професор, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління.

Сивий М.Я. – д.геог.н., професор (головний редактор), Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Царик Л.П. – д.геог.н., професор, (заступник головного редактора) Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Чемпрук Йоланта – д.пед.н., професор, Університет Яна Кохановського в Кельце (Польща).

Царик П.Л. – к.геог.н., доцент (відповідальний секретар), Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Збірник входить до переліку наукових фахових видань ВАК України.

Свідоцтво про держреєстрацію: КВ № 15878-4350Р від 12.10.2010 р.

Затверджено наказом МОіН № 886 від 02.07.2020р. в якості фахового видання

категорії «Б». згідно рішення Атестаційної комісії за спеціальностями

106. Географія, 103. Науки про Землю, 101. Екологія, 242. Туризм

Збірник входить до української реферативної бази даних "Україніка наукова". Матеріали індексуються Google Scholar, Journal Factor, Jifactor.

Статті опубліковані в журналі отримують міжнародний індекс DOI.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

ББК 26.8

Н 34

© Тернопільський національний педагогічний університет,
імені Володимира Гнатюка, 2020

LBK 26.8

S 34

Scientific Notes Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University. Series: Geography. - Ternopil: SMP "Tayp". – № 2 (Issue 49). – 2020. – 246 p.

ISSN 2311-3383 (print) ISSN 2519-4577 (online)

DOI <https://doi.org/10.25128/2519-4577>

Publisher Address: 46027, Ukraine, Ternopil, st. M.Kryvonosa 2, cab. 130. Web: <http://nzg.tnpu.edu.ua/>

Founded in November 1997. So 2 times a year.

Published by the decision of the Academic Council of Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University.

EDITORIAL BOARD:

Andreychuk Vyacheslav – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Pope John Paul II state school of higher education in Biala Podlaska (Poland).

Breech V.Ya. – Doctor of Economics, Professor, Ternopil National Economic University.

Kavetskyy Igor – Doctor of Earth Sciences, Professor, Szczecin University (Poland).

Kovalchuk I.P. – Doctor of Geographical Sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Kshemin KazImezh – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Jagiellonian University (Poland).

Maksymenko N.V. – Doctor of Geographical Sciences, Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University.

Petlin V.M. – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University.

Poznyak S.P. – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Lviv National Ivan Franko University.

Rud'ko G.I. – Doctor of Geographical Sciences, Doctor of Engineering, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, Professor, State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management.

Shzempruch Jolanta – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, University Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Siviy M.Ya. – Doctor of Geographical Sciences, Professor, (editor in Chief), Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University.

Tsaryk L.P. – Doctor of Geographical Sciences, Professor, (Deputy Editor-in-Chief) Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University.

Zastavetska L.B. – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University.

Tsaryk P.L. – Candidate of Geographical Sciences, docent, executive Secretary, Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University.

The journal is listed as scientific professional editions of Ukraine. Certificate of state registration: KV-4350R № 15878 from 12.10.2010.

Approved by the order of the Ministry of Education and Science № 886 dated 02.07.2020. as a professional publication category "B". according to the decision of the Certification commission on specialties

106. Geography, 103. Earth Sciences, 101. Ecology, 242. Tourism

Journal is part of Ukrainian abstract database "Ukrainika Naukova". Materials indexed by Google Scholar, Journal Factor, Jifactor.

Articles published in the magazine receive an international index DOI.

Authors of published material are responsible for the selection, accuracy of facts, quotations, proper names and other information.

LBK 26.8

S 34

© Ternopil National Volodymyr Hnatyuk
Pedagogical University, 2020

out territorial and administrative reform and forming new communities will delay in some way the solution of the region's tourism problems. It is important to get investment in the most attractive tourist attractions. The formation of new tourism clusters is a necessary condition for the further functioning of the tourism business. The existence of non-governmental organizations in the field of tourism and hospitality will significantly affect the development of the tourism industry in Ukraine.

Key words: enterprise, tourism enterprises, Podilski region of Ukraine, subjects of tourism activity, statistical indicators of tourism.

Надійшла 27.10.2020 р.

УДК 911.3:30/33(477.8)

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.9>

Наталія СМОЧКО

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «РОЗВИТОК» ТА «МОНОРОЗВИТОК» У ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ АПАРАТІ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглянуто історичні аспекти формування поняття «розвиток», трансформацію його розуміння в теоріях вітчизняних та зарубіжних вчених. Здійснено спробу уточнення поняття «монорозвиток» як похідної і дотичної до класичного в суспільній географії розуміння категорії «розвиток». Виявлено основні атрибути розвитку територій та систем в суспільній географії, здійснено їх порівняльний аналіз, відповідно до підходів українських вчених суспільно-географів.

Ключові слова: категорія, розвиток, атрибут, територія, монорозвиток, геопростір.

Актуальність і новизна дослідження.

Сутність розвитку територіальних систем України різного ієрархічного рівня є одним з ключових питань сучасної суспільної географії. Для того, щоб її зрозуміти і оцінити, необхідно для початку уявити зміст поняття «розвиток» у найширшому (філософському) та конкретно-му (суспільно-географічному) тлумаченні. Розкриття поняття «розвиток» доволі різноаспектно представлено в працях вчених різних наукових шкіл і напрямів наукової думки.

З огляду на те, що в центрі нашої уваги «монорозвиток» розглядається як сутність існування територіальних систем різного ієрархічного рівня, які виступають конкретними суспільно-географічними об'єктами дослідження, ми розглянемо еволюцію змісту цього поняття в контексті історії наукової думки загалом і суспільно-географічної зокрема. Для цього нами був проведений детальний аналіз сутності поняття «розвиток» в ході історичних змін людської діяльності на Землі, що дало змогу говорити про чотири надзвичайно важливі етапи його формування. Вважаємо, що цими етапами є такі: інформативно-накопичувальний, специфіко-структурний, аналітично-оціночний, конструктивно-креативний. Таким чином, метою даного дослідження є аналіз та оцінка поняття «розвиток» та уточнення «монорозвиток» як похідної і дотичної до класичного в суспільній географії розуміння категорії «розвиток». *Об'єкт дослідження* – історичні аспекти формування поняття «розвиток»; *предмет дослідження* – етапи формування поняття «розвиток» у теорії суспільної географії.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження.

Дослідженню категорії «розвиток» в присвячені праці І. Белко [1], Є. Боршук [4], М. Влах та Л. Котик [6], В. Кифяк [13], С. Рудницького [23], О. Шаблій [29, 30] та інші. Категорія «монорозвиток» використовувалася в працях сучасних географів та економістів, зокрема таких, як С.О. Біла, О.В. Шевченко, М.О. Кушнір, В.І. Жук [3], З.С. Варналій [5], Н.В. Бібік [2], М.І. Долішній [9], М.А. Лендъел [17], В.Д. Олійник [18], Д.Г. Джанелла (D.G. Janelle) [36], Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко [19] та інші. Більш детальний огляд та аналіз публікацій наведених авторів буде проведено в даній статті на етапі викладення основного матеріалу, оскільки вони послужили методичною основою даного дослідження.

Постановка науково-практичної проблеми.

Визначення і використання категорії «монорозвиток» як базової в площині суспільної географії, не мало фундаментального характеру. Це передусім, пов'язано із складною історичною генезою поглядів на розвиток загалом і на монорозвиток зокрема в рамках суспільної географії. Таким чином, вважаємо розроблення поняттєво-термінологічного апарату, пов'язаного з категорією «монорозвиток», важливим завданням сьогодення і одним з найважливіших завдань цього дослідження.

При проведенні дослідження автором застосовано загальнонаукові методи (аналіз і синтез, системний підхід, індукцію та дедукцію), фундаментальні філософські методи (принцип всебічного розгляду предмета, принцип єдності логічного та історичного) та конкрет-

нонаукові методи (історико-географічний, порівняльно-географічний, картографічний).

Викладення основного матеріалу. В процесі детального аналізу сутності поняття «розвиток» в ході історичних змін людської діяльності, нами виокремлено чотири етапи його формування. Розглянемо кожний з етапів зокрема:

1. Інформативно-накопичувальний етап формування суті поняття «розвиток» (з найдавніших часів до XVIII ст.). Як зазначає Белко І. «поняття «розвиток», перш ніж увійти в термінологію сучасної економічної науки, пройшло тривалий шлях еволюції» [1]. І це справді так. Адже, здавна люди спостерігали за змінами, які відбувалися навколо них: ріст людини від народження до розквіту, буяння природи від бруньки до плоду тощо. Саме спостереження за зовнішнім світом дозволило застосовувати поняття «розвиток» в працях давньогрецькими філософами Анаксимандром, Арістотелем, Демокритом та ін. Хоча Ю. Погорелов і вважає, що таке застосування було доволі примітивним [22, с. 8-9], але, на нашу думку воно було знаковим для розвитку науки загалом. Доцільно погодитися з Ю. Погореловим у тому плані, що в добу Середньовіччя поняття «розвиток» використовувалось переважно в рамках теологічних поглядів [22, с. 9-10].

Таким чином, інформація про зміни накопичувалася, вмонтовувалася в систему поглядів про світ, відображалася в священних книгах, в яких події аналізуються від створення світу і до наших днів. Така інформація у величезних обсягах накопичувалася мандрівниками, насамперед тими, які долали величезний шлях і могли порівнювати, які особливості життєдіяльності є в тій чи іншій частині світу чи в конкретній місцині. Саме тоді й почали тлумачити розвиток як дію за значенням розвивати чи розвиватися. Таке тлумачення укорінилося, дійшло до сьогодення, знайшовши відображення в довідкових джерелах та науковій літературі [24, с. 631]. Але, дія – це процес. А процес, в свою чергу – зміна станів.

У результаті зміну станів явищ, об'єктів, систем стали називати розвитком цих станів явищ, об'єктів, систем. При цьому часто наголошувалося, що розвиток – це процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [24, с. 631]. Згодом за ознаками змін почала визначати характеристики самого розвитку як процесу.

2. Специфіко-структурний етап становлення суті поняття «розвиток» (XVIII-XX ст.). Цей етап характеризується намага-

ннями уявити сутність поняття «розвиток» через призму уявлень, які сформувалися в різних галузях знань. Як зазначається у філософському енциклопедичному словнику, наукове розуміння розвитку, наближене до теперішнього, виникає у XVIII-XIX ст., разом з розквітом окремих галузей науки, зокрема біології, фізики історії. Так, Жорж Луї Леклер де Бюффон використовує це поняття для пояснення особливостей функціонування живих істот, І. Кант – для пояснення походження космосу, І.Г. Гердер – для розкриття історії культури, Ж.Б. Ламарк (на початку XIX століття) – спеціально для пояснення історії живих істот. Поняття «розвиток» як фундаментальна категорія використовувалась в біології в середині XIX ст. в роботах Г. Спенсера, Ч. Дарвіна, Е. Геккеля [27, с.382]. В філософії «розвиток» як «саморозгортання божественного в світі», «саморозгортання живого в божественне», «світовий процес як *creatio continua*» розглядався І. Кантом, І. Фіхте, В. Шеллінгом, Г. Гегелем, Л. Феєрбахом та ін. [27, с.382]. В марксизмі категорією «розвиток» тлумачиться універсальну властивість матерії, історію суспільства і пізнання. При цьому «розвиток» трактується як саморозгортання і саморозвиток матеріального в ідеальне, неживого в живе, матерії в свідомість, природного в соціальне і т.д. [27, с.703].

В економіці поняття «розвиток» найчастіше трактують як зміну процесу або явища від простішого до складнішого. На цьому наголошував Й. Шумпетер [34, с.142]. Цю точку зору поділяють і сучасні дослідники, зокрема Л. Забродська підкреслює, що розвиток – просування від простого до складнішого та ефективного [11, с.42]. хоча, на нашу думку, так однозначно стверджувати не можна. Адже, «складніше» не завжди є «ефективнішим».

В управлінні адміністративно-територіальними одиницями визначення сутності поняття «розвиток» було прийняте в 1963 р. спеціальною групою експертів із розвитку спільнот, що працювала під егідою ООН. У цьому аспекті розвиток трактується як процес, у якому дії індивідуумів об'єднуються з діями влади, метою яких є оптимізація економічних, соціальних і культурних умов життя соціуму; інтегрування співтовариств у загальний потік життя нації; формування об'єктивних можливостей вносити максимальний внесок у національний розвиток соціуму [37].

Шевчук І.Б. із поняттям «розвиток» ув'язує поняття «інформаційні технології» та пропонує визначення нового поняття «інформаційно-технологічний розвиток регіону» як нез-

воротні зміни станів економіки регіону внаслідок перманентної трансформації взаємовпливів регіональної економіки й інформаційних технологій [22, с.54]. Інформаційно-технологічний розвиток регіональної економіки – це інноваційний напрям розвитку економіки держави, регіонів і поселень.

Виходячи з об'єкту і предмета нашого дослідження звернемося до особливостей тлумачення цього поняття в суспільно-географічній науці. Зазначимо, що в системі географічних наук ключовим фундаментальним поняттям є поняття території чи в ширшому аспекті – геоторії. Нам важливо уявити, як поняття «розвиток» співвідноситься з поняттям «територія». Наголосимо, що найбільш узагальнено, масштабно і всебічно підійшов до вивчення проблем територіального розвитку український географ, вчений з світовим ім'ям О.І. Шаблій, який виділив у будь-якій території (геоторії) такі її сторони, як:

- властивості (природні – умови, якість довкілля, ресурси, ємність, суспільні – демографічні, соціальні, економічні, просторові-метричні, топологічні);
- відношення (положення території і її функції);
- процеси (диференціації, інтеграції, системоформування).

При цьому, на думку О.І. Шаблія, усі властивості території і відношення положення – це географічний потенціал території, а функції території (економічні, соціальні, рекреаційні, екологічні, інформаційні), процеси диференціації (симплефікації, регіоналізації, країноформування), інтеграції (геопросторової взаємодії, агломерації та ін.) і системоформування (геопросторової структуризації і регулювання) – це її суспільна територіальна організація [30, с.23-24]. Зазначимо, що вважаємо більш доцільним замість слова «сторони», яке вживає О.І.Шаблій, використовувати термін «атрибути». Адже, як б тлумачення чи значення поняття атрибут ми не взяли, воно поліаспектно розкриває бачення особливостей території, а саме:

- 1) атрибут – «це суттєва, невід'ємна властивість предмета або явища», наприклад, рух – атрибут матерії;
- 2) атрибут – це ознака або предмет, які становлять характерну прикмету когось, чого-небудь;
- 3) атрибут – це означення, тобто термін, який широко вживається переважно в західноєвропейському мовознавстві в такому ж значенні, як і термін означення [24, с.72].

Використовуючи філософські тлумачення поняття «розвиток» і теоретичні напрацю-

вання О.І. Шаблія стосовно території (геоторії), можемо розвинути суспільно-географічне тлумачення дефініції «розвиток». Отже, вважаємо, що будь-яка зміна станів властивостей, відношень і процесів конкретної території є розвитком цієї території. Мало того, зміна якої-небудь однієї властивості, конкретного відношення чи одного процесу цієї території, зумовить зміну атрибутів території і проявиться як розвиток останньої.

Наприклад, якщо «ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості» розглядався просто як розвиток [24, с.631], то зростання ступеня освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості населення конкретної території ми правомірно можемо трактувати як розвиток цієї території. При вивченні розвитку території географи ще на початку минулого століття побачили цікаву закономірність: розвиток якої-небудь однієї властивості, конкретного відношення чи одного процесу території робить розвиток цієї території «особливим розвитком в одному напрямі» (виділення наше), чи, якщо говорити мовою сьогодення, такій території властивий монорозвиток. Як приклад варто взяти до уваги тезу С. Рудницького: «Родючість цілини наставила Українців майже виключно на хліборобство. З цього вийшла і виходить звичайна для хліборобських народів малопростірність й отяжіла сутужність політичної думки» [23, с.67].

Підсумовуючи, наголосимо, що надалі ми розумітимемо «монорозвиток території» як переважаючий розвиток якої-небудь однієї властивості, конкретного відношення чи одного процесу цієї території. Аналогічно розумітимемо і «монорозвиток територіальної суспільної системи».

3. Аналітично-оціночний етап уточнення суті поняття «розвиток» (XX-XXI ст.). Аналіз і оцінка поняття «розвиток» відбувався здавна, але, власне на цьому етапі і аналіз, і оцінка його суті почала відображатися в спеціальній науковій літературі.

Переломним моментом, на нашу думку, у аналізі та оцінці поняття «розвиток» стало співставлення суті понять «ріст» і «розвиток». Важливо, що поняття «розвиток» не тільки тлумачилося ширше, ніж поняття «ріст», але і включало в себе останнє. При цьому, при оцінці розвитку акцент робився переважно на якісних показниках (збільшення потенціалу, здібностей, ефективності, якість продукції, зміна структури, соціальний, економічний, екологічний ефект), а при оцінці росту – насамперед на кількісних показниках (збільшення обсягу, розміру, числа, масштабу). Робився висновок,

що ріст – це лише кількісні зміни. Принаймні на такому баченні співставлення суті понять «ріст» і «розвиток» акцентують увагу сучасні дослідники [1].

Оціночний аспект поняття «розвиток» дозволив встановити, що окремі вчені під поняттям «розвиток» розуміють лише прогресивні зміни [11; 13, с.190-194], в той час, як інша група вчених це поняття тлумачать як будь-які зміни – причому не має значення – прогресивні, чи регресивні [4; 14]. На думку І. Белко, обидві позиції є вірними, бо не існує чіткої межі між прогресивним і регресивним розвитком [1]. Погоджуючись з висловлюванням цього вченого, наголосимо, що прогресивні та регресивні, еволюційні та революційні зміни є якісними характеристиками розвитку як процесу, які визначають напрям та характер його перебігу. Але, особливо важливим завданням є аналіз і оцінка поняття «розвиток території» та «монорозвиток території» в суспільній географії з позицій адекватності суті поняття реальному стану справ.

У наш час, коли інформація лавиноподібно наростає з усіх боків, надзвичайно важливо викристалізувати сутність поняття «розвиток» і «монорозвиток» території з огляду на систему показників їх оцінки як процесів в контексті сучасного рівня розвитку науки загалом і суспільно-географічної науки зокрема. Адже, як наголошує Ювал Ной Харарі, «у світі, заповненому непотрібною інформацією, ясність стає силою» [35, с.9]. Беручи до уваги думку Шевчук І.Б. стосовно того, що сьогодні кожна територіальна суспільна система – регіони, міські і сільські поселення – перетворилися на своєрідні цифрові простори, обсяги даних по яких зростають в геометричній прогресії [31, с.277], то встановити монорозвиток тієї чи іншої території або виявити накопичення передумов утворення територіальних моносистем стане трохи простіше. Зазначимо, що більш детально це буде зроблено далі по ходу викладення результатів дослідження.

4. Конструктивно-креативний етап визначення суті поняття «розвиток» (XX-XXI ст.). Цей етап відзначається тим, що вчені поняття «розвиток» намагаються не тільки розтлумачити, але й роблять спроби розкрити «наслідки» розвитку в рамках однієї категорії. Так, А. Гапоненко, А. Панкрухин стверджують, що розвиток це не просто зміна станів, а «рух вперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також ріст і розширення» [7, с.11]. Відразу напрошується питання: вперед – це куди?

Є подібні питання і до інших характеристик. Деякі вчені ототожнюють сам розвиток як процес, тобто об'єктивну реальність з категорійним апаратом, тобто з вербальним означенням розвитку. Так, Б. Кучин, Е. Якушева акцентують увагу на тому, що «розвиток може розглядатися як сукупна зміна у взаємозв'язку кількісних, якісних і структурних категорій у системі» [16, с.31]. Тут очевидним є ототожнення розвитку з категоріями, що викликає сумнів у правомірності цього твердження загалом. Шинкаренко В., Бурмака Н. говорять про розвиток як про «іманентну властивість» «об'єкта розвитку від поточного до майбутнього», як про «принцип», тобто «спрямованість на позитив, покращення буття, об'єкта розвитку відповідно до встановленої мети» [33, с.81]. Тим самим зазначені вчені показують радше очікування від розвитку, а ніж тлумачать власне поняття «розвиток». Аналогічне бачення розвитку спостерігається і в працях низки інших вчених, зокрема в таких, як Н. Афанасьєв, В. Рогожин, В. Рудика які підкреслюють наступне: розвиток – процес, який ґрунтується на результатах науково-технічного досягнення, що сприяє розвитку виробничих сил та задоволенню потреб суспільства у товарах високої якості. Підгрушний Г.П., досліджуючи територіальні аспекти розвитку промисловості, наголошує, що «розміщення промислового виробництва, його територіальна спеціалізація та інтеграція одночасно виступають як процеси і досягнуті при цьому результати» [21, с.20].

Підсумовуючи, наголосимо, що зазначені вище вчені намагаються, по суті, творити нову реальність тлумаченням фундаментальної категорії «розвиток» в довільному викладі.

Разом з тим, на нашу думку, завершальну крапку конструктивно-креативного етапу визначення суті поняття «розвиток» можна було б поставити лише після розробки теорії процесів, що відбуваються в просторових структурах. Про необхідність такої теорії писав Р.Дж. Джонсон в своїй праці «Географія і географи» [8, с.138-139], аналізуючи працю Кінга «Географічний підхід до аналізу просторових форм» (1969) і при цьому зазначаючи, що Кінг розумів як потрібність такої теорії, так і її відсутність.

Звичайно, сама теорія процесів, що відбуваються в просторових структурах, мусить базуватися на визначених філософами трьох обов'язкових умовах розвитку: незворотності, спрямованості та закономірності [15, с.147].

Не менш важливо, на нашу думку, взяти до уваги циклічність розвитку (постійну неперервну повторюваність стадій територіального

розвитку на іншому рівні, наприклад, короткі сезонні цикли ділової активності; короткі цикли Крума (3-5 років); середні цикли Сміта (17-18 років); довгі цикли Кондратьєва (50-60 років)); стадійність (поступальну почасову зміну станів просторової організації людської діяльності, наприклад, такі стадії розвитку територіальних систем як зародження, формування, зрілості, стабілізації, занепаду, зникнення); комплексність – спрямованість розвитку на досягнення територіальною системою поліфункціональної структурної довершеності); гетерохронну коеволюційність (різночасова спільність чи спрямованість процесу розвитку територіальної системи в одному напрямку і по одній траєкторії навіть при різночасовому розвитку його складових). Крім цих базових основ теорія процесів, що відбуваються в просторових структурах, має враховувати специфічні аспекти процесів, а тому до її створення ми повернемося нижче по тексту після аналізу таких специфічних аспектів.

Поняття «монорозвиток» є важливою науковою категорією, що має своє індивідуальне змістовне навантаження, яке складається з цілої низки як широких загальнонаукових понять, так і з вузькоспеціалізованих

специфічних термінів. Не випадково термін «монорозвиток» є ключовим в темі нашого дослідження. Саме тому, потреба ідентифікації категорії монорозвитку та властивих їй відмінностей у теорії суспільної географії потребує детального розгляду її етимології, змістового відокремлення від інших категорій, тобто наукового обґрунтування з урахуванням специфіки географічного осмислення.

Вище по тексту ми наголосили, що надалі розумітимемо «монорозвиток території» як переважаючий розвиток якої-небудь однієї властивості, конкретного відношення чи одного процесу цієї території. І це є загальноприйнятий погляд на монорозвиток у всіх галузях знань. Зрештою «моно» у терміні «монорозвиток» з грецької *ένας*, означає «один». В той час як мультирозвиток чи полірозвиток – це багатоаспектний погляд на цей процес.

Разом з тим, такий погляд на «монорозвиток» є надто спрощеним в рамках суспільно-географічної науки і не завжди дає можливість відразу зрозуміти, що власне мається на увазі при вживанні цього терміну. Нами пропонується уточнення поняття «монорозвиток» в суспільно-географічній науці, враховуючи, насамперед атрибути території (табл. 1).

Таблиця 1.

Враховання атрибутів території при тлумаченні монорозвитку в суспільній географії

Види атрибутів території (сторін) за О.І. Шаблієм	Елементи видів атрибутів території, виділені О.І. Шаблієм	Групи елементів видів атрибутів території, виділені автором	Приклади виділених автором видів монорозвитку території при збільшенні ваги одного елементу		
Властивості	Природні	природно-ресурсні	моноресурсний розвиток		
	Умови				
	Якість довкілля				
	Ресурси				
	Ємність	суспільно-демографічні	монодемографічний розвиток		
	Суспільно-демографічні				
	Соціальні			соціально-економічні	моносотціальний розвиток
	Економічні				
Просторові	просторово-метричні	монопосторовий розвиток			
Метричні					
Топологічні			топологічно-метричні	монородьєфотворчий розвиток	
Відношення	Положення території	геоположення території	геоваговий монорозвиток		
		геополітичне положення території	моногополітичний розвиток		
		соціально-економічне положення території	моносотціальний розвиток		
		інфраструктурне положення території	моноінфраструктурний розвиток		
		екологічне положення території	моноекологічний розвиток		
Функції території	функціональний потенціал	монофункціональний розвиток			
Процеси	Диференціація	диференціювання	монодиференціальний розвиток		
	Інтеграція	інтегрування	моноінтегральний розвиток		

	Системотворення	системоформування	моноцентричний розвиток
	Конвергенція/ Дивергенція	зближення/ розходження	моноконвергентний/ монодивергентний розвиток

Приклади виділених автором видів моно-розвитку території при збільшенні ваги одного елементу конкретного виду атрибуту дає можливість зрозуміти при застосуванні в конкретному випадку генезис монорозвитку території, його особливості, перебіг і очікувані наслідки.

Ще однією поняттєво-термінологічною системою, яка надзвичайно тісно пов'язана з монорозвитком, є поняттєво-термінологічна система «просторова (територіальна) організація суспільства». І це не дивно. Адже, предметом суспільної географії є «геопросторова (територіальна) організація суспільства чи його окремих частин: населення, виробничої, соціальної, політичної, духовної чи природно-ресурсної сфер» [29, с.16-18].

На нашу думку, саме з монорозвитку окремих елементів геопросторової (територіальної) організації суспільства починаються їх перетворення, що веде до трансформації структури самої геопросторової (територіальної) організації суспільства. На думку провідних географів України, враховуючи, що в суспільній географії розвиток супроводжується перетвореннями в територіальній організації суспільства (в межах країни, регіону, міста, громади), останні в історичному розвитку та функціонуванні на різних ієрархічних рівнях (локальному, регіональному, національному, міжнародному, глобальному) трансформуються в нові структури, які тривалий час зберігають домінування ретроспективної компонентної структури територіальної організації суспільства в географічному просторі.

Згідно з науковими положеннями О.В. Гладкого, І.С. Іщука, О.Г. Топчієва, О.І. Шаблія територіальна організація суспільства в умовах монорозвитку (на певному етапі свого соціально-економічного розвитку) є взаємообумовленим поєднанням:

1) функціонування, як регульована (у т.ч. саморегульована) цільова зміна станів територіальних утворень у часі, внаслідок взаємодії з довкіллям (природним і суспільним) для досягнення завчасно передбачених цілей [29, с. 25-26];

2) центричності, як визначення географічного положення об'єкту та аналізу взаємин та взаємодії даного географічного об'єкта з іншими (що доцільне, на думку О.Г. Топчієва, для вивчення взаємодії певних видів на визначеній множині об'єктів) [25, с.168];

3) спеціалізації (інтерпретованої у якості форми суспільного розподілу праці та

його раціональної організації, за окремими напрямками діяльності, що відображає процес зосередження діяльності на відносно вузьких напрямках, окремих технологічних операціях із виробництва окремих видів продукції або її частин у самостійних галузях, на виробництвах і спеціалізованих підприємствах) [12].

Дане поєднання фокусується у межах:

1) систем розселення (розміщення населення, його просторової концентрації в межах різномірних територіальних таксонів, внаслідок інтеграційних процесів);

2) господарювання і природокористування (що відображає специфіку галузей виробничої та невиробничої сфери та геопросторовий поділ праці);

3) адміністративно-територіального устрою та управління (поділу території на адміністративно-територіальні одиниці, відповідно до якого будується система місцевих органів влади);

4) систем інформації та життєзабезпечення.

Як зазначать Влах М.Р. та Котик Л.І. просторова (територіальна) організація географічної оболонки – сукупність генетично, системно-структурно, функціонально взаємопов'язаних частин на глобальному, регіональному, локальному рівнях у ретроспективній, актуальній і перспективній проєкціях [12, с.71].

Тобто, як бачимо, мова йде, з одного боку, про каркас території, який формується мережами, а на їх перетині – вузлами, які складаються з множини об'єктів, а з іншого боку – про форми управління і господарювання. Це означає, що при вивченні геопросторової (територіальної) організації суспільства в полі зору дослідника має бути величезна невизначена кількість елементів, кожен з яких може бути підвладним монорозвитку, який в кінцевому рахунку може обумовити трансформацію усієї геопросторової (територіальної) організації суспільства. Очевидно, що перед дослідником стоїть величезна проблема, яку розв'язати можна, коли застосувати такі підходи, як спрощення і узагальнення. Наприклад, М.М. Паламарчук зазначає, що територіальну організацію суспільства можна розкрити, вивчаючи функціонування відповідних територіальних структур. При цьому, слід звертати особливо увагу на територіальну спеціалізацію, що є матеріальним проявом процесу географічного поділу праці, й яка визначається рівнем територіального зосередження вироб-

ництва [20] в межах соціально-географічного простору (простору суспільства, в сукупності з усіма сферами географічного середовища та просторовими структурами господарства і формами організації життя суспільства) (Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко, 2000) [19, с.56].

На нашу думку, саме з монорозвитку окремих елементів геопросторової (територіальної) організації суспільства починаються їх перетворення, що веде до трансформації структури самої геопросторової (територіальної) організації суспільства. При цьому слід зазначити, що територіальні системи в умовах монорозвитку виступають складними відкритими системами, що мають здатність до самоорганізації, саморозвитку, поряд з керованою просторовою організацією (цілеспрямованою управлінською діяльністю щодо розміщення, установлення взаємозв'язків та утворення інтегральних форм територіального зосередження різних видів людської діяльності).

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Таким чином, підсумуємо особливості формування поняття «розвиток» протягом чотирьох виділених нами етапів його формування.

1. Насамперед, зазначимо, що чітких часових меж між етапами нема. Мало того, вони ніби продовжують своє існування і в наш час, сприяючи поглибленню, уточненню і дос-

коналенню тлумачення поняття «розвиток».

2. Встановлена специфіка формування поняття «розвиток» в суспільно-географічній науці. Виявлено, що поняття «монорозвиток» не отримало загально визнаного моноаспектного та поліаспектного тлумачення в суспільно-географічній науці.

3. Виокремлено особливий перебіг процесу «розвиток» в конкретних умовах як «монорозвиток» та дана характеристика його специфіки загалом і в рамках суспільно-географічної науки зокрема. Все це дає можливість говорити про те, що в суспільно-географічній науці чітко простежується формування поняттєво-термінологічної системи «розвиток (монорозвиток) територіально-суспільних систем».

4. Виявлено диверсифікацію поняттєво-термінологічного апарату суспільної географії та його структурування на низку поняттєво-термінологічних систем, в рамках яких відбувається поглиблення змісту понять, уточнення термінів, якими позначаються ті чи інші поняття.

Зазначимо, що тільки поглиблене суспільно-географічне розуміння процесів монорозвитку, їх генезису і особливостей протікання дасть можливість моделювати перспективний розвиток територіальних суспільних систем, досягати очікуваних результатів внаслідок довготривалої трансформації.

Література:

- Белко І. Генезис поняття «розвиток». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2016_06_1_kampodilsk/sekcija_section_3_2016_06_1/genezis_ponjatja_rozvitok/126-1-0-1916.
- Бібік Н. В. Моделі регіонального розвитку: теоретичні аспекти й особливості використання. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2009_4/2.pdf.
- Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір, В. І. Жук та ін. – К.: НІСД, 2012. – 96 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-06/0621_dop.pdf
- Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем: [монографія]. – Львів: Растр-7, 2007. – 436 с.
- Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
- Влах М. Котик Л. Теорія і методологія географічної науки: навч. посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 344 с.
- Гапоненко А. Л. Панкрухин А. П. Стратегическое управление : учебник [для студ. ВУЗов], – М. : Изд-во «ОМЕГА-Л», 2006. – 464 с.
- Джонсон Р. Дж. География и географы: Очерк развития англо-американской социальной географии после 1945 г.: Пер. с англ. / под ред. Е. Б. Алиева. – М.: Прогресс, 1987. – 368 с.
- Долішній М. І. Генетико-еволюційна парадигма механізму регіональної політики // Регіональна політика та механізми її реалізації / за ред. М. І. Долішнього. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 14-17. – (Проект «Наукова книга»).
- Дунда С. П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» // Проблеми підвищення інфраструктури : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 32. – С. 70-75.
- Забродська Л. Д. Стратегічне управління : реалізація стратегії : навч. посіб. для студ. екон. спец. – Харків : Консум, 2010. – 208 с.
- Ишук І. С. Гладкий О. В. Географія промислових комплексів, – К. Знання – 2011. – 375 с.
- Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства» // Економічний аналіз. – Тернопіль, 2011. – Вип. 8, ч. 2. – С. 190-194.
- Кононенко І. В. Управління розвитком підприємства: навч. посіб. – Харків : НТУ «ХП», 2001. – 136 с.
- Короткий філософський словник-довідник: [Українсько-англо-німецько-французький словник-довідник] / [Чорний І. П., Бродецький О. Є., Драненко Г. Ф. та ін.] ; за ред. І. П. Чорного, О. Є. Бродецького; М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці: Рута, 2006. – 285 с.

16. Кучин Б. Л. Якушева Е. В. Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость. – М.: Экономика, 1990. – 158 с.
17. Лендшел М. Спеціальні інститути розвитку територій: європейський досвід // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / Київ. центр Ін-ту Схід – Захід; За ред. С. Максименка. – К.: Міленіум, 2001. – С. 67-148.
18. Олійник В. Д. Суспільно-географічні аспекти регіональної диверсифікації в Україні: автореф. к.г.н. спец.11.00.02. економічна та соціальна географія. – Одеса, 2010. – 26 с.
19. Олійник Я. Б. Степаненко А. В. Стратегія розвитку економічної і соціальної географії // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наукових праць – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7. – С. 6-15.
20. Паламарчук М. М. Паламарчук А. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: навч. посіб., – К.: Знання, 1998. – 416 с.
21. Підгрушний Г. П. Процеси територіальної організації промисловості: сутність та особливості прояву // Проблеми суспільної географії. Територіальна організація суспільства: розуміння категорії // Матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 та 11 березня 2010 р. / За наук. редакцією Г. П. Підгрушного. – К.: Інститут географії НАН України. – Вип. 1. – 2010. – С. 20
22. Погорелов Ю. С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства: монографія. – Луганськ: Глобус, 2010. – 512 с.
23. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. – Берлін. Українське слово, 1923. – 288 с.
24. Словник української мови: в 11 томах. – Том 8, 1977. – С. 631
25. Топчів О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005. – С. 166.
26. Українсько-англо-німецько-французький словник-довідник / [Чорний І. П., Бродецький О. Є., Драненко Г. Ф. та ін.]; за ред. І. П. Чорного, О. Є. Бродецького; М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці: Рута, 2006. – 285 с.
27. Философский словарь / сост. И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий, А. В. Шуба. – К.: А.С.К., 2006. – 1056 с.
28. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский [и др.]. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 575 с.
29. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
30. Шаблій О. Суспільна географія: у 2-х кн. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – Кн. 1. – 814 с.
31. Шевчук І. Б. Забезпечення інформаційно-технологічного розвитку економіки регіонів: дис. докт. ек. наук: 08.00.05. – Черкаси, 2019. – 568 с.
32. Шевчук І. Б. Інформаційні технології в регіональній економіці: теорія і практика впровадження та використання: монографія. – Львів: Видавництво ННБК «АТБ», 2018. – 448 с.
33. Шинкаренко В. Г., Бурмака Н. Н. Исследование сущности понятия «развитие социально-экономической системы» // Экономика транспортного комплекса. – 2013. – №21. – С. 73-86.
34. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры); пер. с англ. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
35. Ювал Ной Харарі. 21 урок для 21 століття / переклад з англ. О.Дем'янчука. – Київ: Форс Україна, 2018. – 416 с.
36. Janelle D.G. Time-Space in Geography // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2001. – P.157
37. United Nations Ad Group of Experts in Community Development and National Development. – N.Y., 1963. – 312 p.

References:

1. Byelko I. Genezy's ponyattya «rozvy'tok». [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://sophus.at.ua/publ/2016_06_1_kampodilsk/sekcija_section_3_2016_06_1/genezis_ponjattja_rozvitok/126-1-0-1916.
2. Bibik N. V. Modeli regional'nogo rozvy'tku: teorety'chni aspekty' j osobly'vosti vy'kory'stannya. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2009_4/2.pdf.
3. Reformuvannya derzhavnogo upravlinnya regional'ny'm rozvy'tkom: stan, problemy', perspekty'vy' / S. O. Bila, O. V. Shevchenko, M. O. Kushnir, V. I. Zhuk ta in. – K.: NISD, 2012. – 96 s. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-06/0621_dop.pdf
4. Borshhuk Ye. M. Osnovy' teoriyi stijkogo rozvy'tku ekologo-ekonomichny'x sy'stem: [monografiya]. – L'viv: Rastr-7, 2007. – 436 s.
5. Regiony' Ukrayiny': problemy' ta priory'tety' social'no-ekonomichnogo rozvy'tku: monografiya / za red. Z. S. Varnaliya. – K.: Znannya Ukrayiny', 2005. – 498 s.
6. Vlax M. Koty'k L. Teoriya i metodologiya geografichnoyi nauky': navch. posibny'k. – L'viv: LNU imeni Ivana Franka, 2018. – 344 s.
7. Gaponenko A. L. Pankruxy'n A. P. Strategy'cheskoe upravleny'e : uchebny'k [dlya stud. VUZov], – M.: Y'zd-vo «OMEGA-L», 2006. – 464 s.
8. Dzhonson R. Dzh. Geografy'ya y' geografy: Ocherk razvy'ty'ya anglo-amery'kanskoj socy'al'noj geografy'y' posle 1945 g.: Per. s angl. / pod red. E. B. Aly'eva. – M.: Progress, 1987. – 368 s.
9. Dolishnij M. I. Genety'ko-evolyucijna parady'gma mexanizmu regional'noy polity'ky' // Regional'na polity'ka ta mexanizmy' yiyi realizaciyi / za red. M. I. Dolishn'ogo. – K.: Nauk. dumka, 2003. – S. 14-17. – (Proekt «Naukova kny'ga»).
10. Dunda S. P. Teorety'chni pidxody' do vy'znachennya ponyattya «rozvy'tok pidpry'yemstva» // Problemy' pidvy'shennya infrastruktury': zb. nauk. pr. – 2011. – Vy'p. 32. – S. 70-75.
11. Zabrods'ka L. D. Strategichne upravlinnya : realizaciya strategiyi : navch. posib. dlya stud. ekon. specz. – Xarkiv : Konsum, 2010. – 208 s.
12. Ishhuk I. S. Gladky'j O. V. Geografiya promy'slovy'x kompleksiv, – K. Znannya – 2011. – 375 s.
13. Ky'fyak V. Teorety'chni osnovy' vy'znachennya kategoriyi «rozvy'tok pidpry'yemstva» // Ekonomichny'j analiz. – Ternopil', 2011. – Vy'p. 8, ch. 2. – S. 190-194.
14. Kononenko I. V. Upravlinnya rozvy'tkom pidpry'yemstva: navch. posib. – Xarkiv : NTU «XPI», 2001. – 136 s.
15. Korotky'j filososf'ky'j slovny'k-dovidny'k: [Ukrayins'ko-anglo-nimecz'ko-francuz'ky'j slovny'k-dovidny'k] / [Chorny'j I. P., Brodecz'ky'j O. Ye., Dranenko G. F. ta in.]; za red. I. P. Chornogo, O. Ye. Brodecz'kogo; M-vo osvity' i nauky' Ukrayiny', Cherniv. nacz. un-t im. Yuriya Fed'kovy'cha. – Chernivci: Ruta, 2006. – 285 s.
16. Kuchy'n B. L. Yakusheva E. V. Upravleny'e razvy'ty'em ekonomy'chesky'x sy'stem: texny'chesky'j progress, ustojchy'vost'.

- М.: Экономика, 1990. – 158 с.
17. Lend'el M. Special'ni insty'tuty rozvy'tku tery'torij: yevropejs'ky'j dosvid // Insty'tuty' ta instrumenty' rozvy'tku tery'torij. Na shlyaxu do yevropejs'ky'x pry'ncy'piv / Ky'yiv. centr In-tu Sxid – Zaxid; Za red. S. Maksy'menka. – K.: Milenium, 2001. – S. 67-148.
 18. Olijny'k V. D. Suspil'no-geografichni aspekty' regional'noy dy'versy'fikaciyi v Ukraini: avtoref. k.g.n. specz.11.00.02. ekonomichna ta social'na geografiya. – Odesa, 2010. – 26 s.
 19. Olijny'k Ya. B. Stepanenko A. V. Strategiya rozvy'tku ekonomichnoy i social'noy geografiyi // Chasopy's social'no-ekonomichnoy geografiyi: Mizhregional'ny'j zb. naukovy'x pracz' – X.: XNU im. V.N. Karazina, 2009. – Vy'p. 7. – S. 6-15.
 20. Palamarchuk M. M. Palamarchuk A. M. Ekonomichna i social'na geografiya Ukrainy' z osnovamy' teoriyi: navch. posib, – K.: Znannya, 1998. – 416 s.
 21. Pidgrushny'j G. P. Prosesy' tery'torial'noy organizaciyi promy'slovosti: sutnist' ta osobly'vosti proyavu // Problemy' suspil'noy geografiyi. Tery'torial'na organizaciya suspil'stva: rozumynna kategoriyi // Materialy' teorety'ko-metodologichnogo seminaru, Insty'tut geografiyi NAN Ukrainy', 4 ta 11 bereznya 2010 r. / Za nauk. redakciyeyu G. P. Pidgrushnogo. – K.: Insty'tut geografiyi NAN Ukrainy'. – Vy'p. 1. – 2010. – S. 20
 22. Pogorelov Yu. S. Ocinyuvannya ta modelyuvannya rozvy'tku pidpry'emstva: monografiya. – Lugans'k : Globus, 2010. – 512 s.
 23. Rudny'cz'ky'j S. Ukrainy's'ka sprava zi stanovy'shha polity'chnoy geografiyi. – Berlin. Ukrayins'ke slovo, 1923. – 288 s.
 24. Slovny'k ukrayins'koyi movy': v 11 tomax. – Tom 8, 1977. – S. 631
 25. Topchiyev O. G. Suspil'no-geografichni doslidzhennya: metodologiya, metody', metody'ky'. – Odesa: Astropry'nt, 2005. – S. 166.
 26. Ukrayins'ko-anglo-nimecz'ko-francuz'ky'j slovny'k-dovidny'k / [Chorny'j I. P., Brodecz'ky'j O. Ye., Dranenko G. F. ta in.]; za red. I. P. Chornogo, O. Ye. Brodecz'kogo ; M-vo osvity' i nauky' Ukrainy', Cherniv. nac. un-t im. Yuriya Fed'kovy'cha. – Chernivci: Ruta, 2006. – 285 s.
 27. Fy'losofsky'j slovar' / sost. Y'. V. Andrushhenko, O. A. Vusatyuk, S. V. Ly'neczk'y'j, A. V. Shuba. – K.: A.S.K., 2006. – 1056 s.
 28. Fy'losofsky'j ency'klopedy'chesky'j slovar' / red.-sost. E. F. Gubsky'j [y' dr.]. – M.: Y'NFRA-M, 1999. – 575 s.
 29. Shabl'ij O. I. Osnovy' zagal'noy suspil'noy geografiyi. – L'viv: Vy'davny'chy'j centr LNU im. Ivana Franka, 2003. – 444 s.
 30. Shabl'ij O. Suspil'na geografiya: u 2-x kn. – L'viv: LNU im. I. Franka, 2015. – Kn. 1. – 814 s.
 31. Shevchuk I. B. Zabezpechennya informacijno-technologichnogo rozvy'tku ekonomiky' regioniv : dy's. dokt. ek. nauk : 08.00.05. – Cherkasy', 2019. – 568 s.
 32. Shevchuk I. B. Informacijni tehnologiyi v regional'nij ekonomici: teoriya i prakty'ka vprovadzheniya ta vy'kory'stannya: monografiya. – L'viv: Vy'davny'cztvo NNVK «ATB», 2018. – 448 s.
 33. Shy'nkarenko V. G., Burmaka N. N.. Y'ssledovany'e sushhnosty' ponyaty'ya «razvy'ty'e socy'al'no-ekonomy'cheskoj sy'stemy'» // Ekonomy'ka transportnogo kompleksa. – 2013. – #21. – S. 73-86.
 34. Shumpeter J. Teory'ya ekonomy'cheskogo rozvy'ty'ya (Y'ssledovany'e predpry'ny'matel'skoj pry'byly', kapy'tala, kredy'ta, procenta y' cy'kla kon'yunktur); per. s angl. – M.: Progress, 1982. – 456 s.
 35. Yuval Noj Xarari. 21 urok dlya 21 stolittya / pereklad z angl. O.Dem'yanchuka. – Ky'yiv: Fors Ukrainy, 2018. – 416 s.
 36. Janelle D.G. Time-Space in Geography // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2001. – P.157
 37. United Nations Ad Group of Experts in Community Development and National Development. – N.Y., 1963. – 312 p.

Аннотация:

Наталія Смоцько. ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ КАТЕГОРИЙ «РАЗВИТИЕ» И «МОНОРАЗВИТИЕ» В ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОМ АППАРАТЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ

В статье рассмотрены исторические аспекты формирования понятия «развитие», трансформацию его понимание в теориях отечественных и зарубежных ученых, что довольно разноаспектно представлено в их трудах. Предпринята попытка уточнения понятия «моноразвитие» как производной и касательной к классическому в общественной географии понимания категории «развитие».

Учитывая то, что в центре нашего внимания «моноразвитие» рассматривается как сущность существования территориальных систем различного иерархического уровня, которые являются конкретными общественно-географическими объектами исследования, мы рассмотрим эволюцию содержания этого понятия в контексте истории научной мысли в целом и общественно-географической в частности. Для этого нами был проведен детальный анализ сущности понятия «развитие» в ходе исторических изменений человеческой деятельности на Земле. В процессе детального анализа сущности понятия «развитие» в ходе исторических изменений человеческой деятельности, нами выделены четыре этапа его формирования, иерархически дополняют друг друга, а именно: информационно-накопительный, специфика структурный, аналитически-оценочный, конструктивно-креативный.

Выявлены основные атрибуты развития территорий и систем в общественной географии, осуществлено их сравнительный анализ, в соответствии с подходами украинских ученых общественно-географов.

Выделены особый ход процесса «развитие» в конкретных условиях как «моноразвития» и дана характеристика его специфики в целом и в рамках общественно-географической науки в частности. Все это дает возможность говорить о том, что в общественно-географической науке четко прослеживается формирование понятийно-терминологической системы «развитие (моноразвитие) территориально-общественных систем», происходит углубление содержания понятия «развитие».

Ключевые слова: категория, развитие, атрибут, территория, моноразвитие, геопространство.

Abstract:

Nataliya Smochko. HISTORICAL STAGES OF FORMATION CATEGORIES OF «DEVELOPMENT» AND «MONODEVELOPMENT» IN THE CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL APPARATUS OF SOCIAL GEOGRAPHY

The disclosure of the concept of «development» is presented in many ways in the works of scientists from different scientific schools and in the areas of scientific thought. Taking into account the fact, that our focus is on «monodevelopment» as the essence of the existence of territorial systems of different hierarchical levels, which are specific socio-geographical objects of study, we consider the evolution of the content of this concept in the context of scientific history in general and socio-geographical in particular. To do this, we conducted a detailed analysis of the essence of the concept of «development» during historical changes in human activity on Earth.

The methodological basis of this study were the works of native and foreign scientists, which considered the historical aspects and specifics of the formation of the «development» concept. The author used general scientific methods (analysis and synthesis, system approach, induction and deduction), fundamental philosophical methods (the principle of comprehensive consideration of the subject, the principle of unity of logical and historical) and specific scientific methods (historical-geographical, comparative-geographical, cartographic).

The historical aspects of the concept of «development» formation and the transformation of its understanding in the theories of native and foreign scientists have been considered in the article. In the process of detailed analysis of the essence of the "development" concept in the course of historical changes in human activity, we have identified four stages of its formation, which hierarchically complement each other, namely: informative and accumulative, specific and structural, analytical and evaluative, constructive and creative. An attempt was made to clarify the concept of «monodevelopment» as a derivative and tangent to the classical understanding of the «development» category in social geography. The main attributes of development of territories and systems in social geography have been revealed. Their comparative analysis had been carried out according to approaches of the Ukrainian scientists of social geographers. The special course of the process of «development» in specific conditions as «mono-development» had been singled out and the characteristic of its specificity in general and within the framework of social and geographical science were given. All this makes it possible to say that in the socio-geographical science is clearly traced the formation of the conceptual and terminological system «development (monodevelopment) of territorial and social systems», there is a deepening of the meaning of the concept of «development».

Thus, we summarize the features of the formation of the concept of "development" during the four stages of its formation.

1. First of all, we note that there are no clear time limits between the stages. Moreover, they seem to continue to exist in our time, helping to deepen, clarify and improve the interpretation of the concept of "development".

2. The specifics of the formation of the concept of "development" in social and geographical science. It was found that the concept of "mono-development" has not received a generally accepted mono-aspect and multi-aspect interpretation in socio-geographical science.

3. The special course of the process of "development" in specific conditions as "mono-development" is given and the characteristic of its specificity in general and within the limits of social-geographical science in particular is given. All this makes it possible to say that in the socio-geographical science is clearly traced the formation of the conceptual and terminological system "development (monodevelopment) of territorial and social systems."

4. Diversification of the conceptual and terminological apparatus of social geography and its structuring into a number of conceptual and terminological systems, within which there is a deepening of the content of concepts, clarification of terms that denote certain concepts.

Note that only an in-depth socio-geographical understanding of the processes of monodevelopment, their genesis and peculiarities will allow to model the long-term development of territorial social systems, to achieve the expected results due to long-term transformation.

Key words: category, development, attribute, territory, monodevelopment, geospace.

Надійшла 27.10.2020 р.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>